

БОГОСЛОВЉЕ И ДУХОВНИ ЖИВОТ КАРЛОВАЧКЕ МИТРОПОЛИЈЕ

Година ґ:
БОГОСЛОВЉЕ И ДУХОВНИ ЖИВОТ
КАРЛОВАЧКЕ МИТРОПОЛИЈЕ
У ОКВИРУ 800 ГОДИНА АУТОКЕФАЛИЈЕ
СРПСКЕ ПРАВОСЛАВНЕ ЦРКВЕ

Зборник радова са научној скупштини

Београд – Нови Сад, 16-17. децембар 2019.

Београд
2019.

САДРЖАЈ

<i>Програм конференције</i>	6
Владимир Вукашиновић	
<i>Уводна реч</i>	9
Архимандрит Тихон (Ракићевић)	
„Израиљ“ – народ Божији: изворни текст Светог Саве као духовни и идеолошки основ будућих црквених организација код Срба	11
Предраг Пузовић	
Монашка школа у манастиру Хопову (1815-1820. и 1893-1899)	23
Данило Гаврановић	
Веза Свете Тајне Крштења и Миропомазања са Светом Литургијом у српским требницима и епитимијним номоканонима XIII-XVII вијека	37
Сергије Антић	
Српски превод диатаксиса Филотеја Кокиноса у Карловачкој митрополији	65
Милован Милин	
Штампарска делатност јеромонаха Макарија у Влашкој између 1508-1512 године	73
Миле Суботић	
Миграције Срба са простора Карловачке митрополије у Сједињене Америчке Државе крајем XIX и почетком XX века	110
Зоран Деврња	
Српска канонскоправна мисао у Аустро-угарској на прелазу из 19. у 20. век	121
Порфирије Перић	
Монашка правила Јована Рајића у контексту отпора унијаћењу у XVIII столећу у Карловачкој Митрополији	135
Жарко Војновић	
Међународни хоризонт Рајићевог Малог катихисиса	146
Владислав Пузовић	
Развој српске црквене историографије у Карловачкој митрополији у XIX и почетком XX века	163
Игор Борозан	
Стратегије репрезентације и портретне представе Георгија Бранковића	173
Владета Петровић · Гордана Гаврић	
Црква као огледало урбаног простора. Свето и профано наслеђе средњовековног Трговишта	189
Анђела Гавриловић	
О украсу омофора владике вршачког Јована Георгијевића на његовом портрету од Јохана Михаела Вагнера (1765) и о његовом значењу	210
Никола Лукић	
Култ Светог Стефана Штиљановића: литургијско- историјска анализа	236
Мирослава Костић · Владимир Симић	
Гроф Георгије Бранковић у митској нарави и историји 18. века	251
Ана Рашковић	
Свети Краљ Стефан Милутин и Свети Мученик Кнез Лазар у руским богослужбеним рукописима XVI-XIX века	262
Петар Николић	
Литургички коментари у делима протопрезвитера Јована Вучковића	276
Дарко Јелић	
Велики типик проте Василија Николајевића	291

ВЛАДЕТА ПЕТРОВИЋ · ГОРДАНА ГАВРИЋ

ЦРКВА КАО ОГЛЕДАЛО УРБАНОГ ПРОСТОРА. СВЕТО И ПРОФАНО НАСЛЕЂЕ СРЕДЊОВЕКОВНОГ ТРГОВИШТА

Апстракт: Полазећи од резултата археолошких и историјских истраживања средњовековног локалитета Трговишт у области Старог Раса, а у оквиру опште слике настајања урбаних простора, аутори указују на значај насеља у Трговишту. Живот овог градског насеља приказан је кроз изабране примере остатака светог и профаног.

Кључне речи: Трговиште, град, трг, трговишта, црква, средњи век, Дубровчани, трговина.

I

Ради бољег сагледавања урбане структуре сваког средњовековног насеља, па и овог на локалитету Трговиште у области Старог Раса, битно је подсећање на значајне догађаје који су директно утицали на стварање новог града и комуне западне Европе, пре свега на темељну промену односа града и села.

Непокретно богатство, земљишни поседи и производи уступили су првенство граду и „пијаца“, која је постала његово средиште. Град је, наравно, и даље задржао своју просторну особеност у односу на село, што се посебно читовало у бедемима и капијама предграђа, али и у томе што је постао место сусрета људи и размене добара. Пијаца, истискујући некадашње место за окупљање, форум или агору, постаје централно место у граду. Око ње се групишу најзначајнији градски објекти као што су црква и општинска кућа, са својом кулом и звоником, симболом слободе. На тај начин, суштинске промене у привреди и животу града, налазе свој одраз у архитектури, односно новој урбаној матрици. Трговинска размена као примарна градска функција постаје стожер нове структуре урбаног простора (Lefevr 1974, 15-20; Pirenne 1956, 141-171).

Сл. 1: Трговиште, микролокација испод Градине-Рас, фото: Д. Анђелковић

Талас урбанизације који се ширио на Западу, узрокован развојем трговине захватио је, сасвим разумљиво, и простор српских средњовековних земаља. Нова насеља на нашем тлу настајала су у подножју тврђава (сл. 1), на раскрсницама путева, око караванских станица као и на местима повремених сајмова (панађура). „Подграђа“ су карактеристична за Босну, будући да се често развијају уз замкове и утврђења: Подвисоки, Подсоко, Подборач, Подблагај, Подкукањ. За разлику од Босне, овај тип насеља у Србији настаје и ван утврђења (Ђирковић 1997, 269-270), па се по својим просторним и демографским одликама може одредити у тип насеља између града и села. У овим првобитно малим насељима која су подизана покрај путева, живело је непољопривредно становништво, занатлије и трговци (Спремић 1994, 714). Настанак и развој градских насеља која се могу окарактерисати као трговишта, управо је повезан са трговином. Само именовање насеобине као „трговиште“ односи се на свако насеље које је настало на месту сталне или повремене трговине (Калић 1976, 146-147).¹ Поједина од њих никада неће достићи висок степен урбанитета, нити ће се битно разликовати од села, осим по броју становника, али ће зато нека

¹ Како се наставком „иште“ у нашем језику граде не само именица са значењем места на коме је било оно што значи именица (блатиште, црквиште и друго), већ и нове именице које значе место у вези са првом именицом (ватриште — место где је ватра), реч „трговиште“ не мора бити напуштени трг, него трг на коме се тргује у време када се име образује. (Калић 1976, 146-147)

друга насеља формирана на значајним раскрсницама, караванским станицама и у близини рударских рејона прерасти у права градска насеља.

На настанак појединих тргова, као и на одржавање панађура, између осталог, утицала је и близина манастира, међу којима су неки добијали право на приходе од промета или право на монопол са оближњих, а понекад и са удаљенијих пазарних места, о чему сведоче сачуване даровнице. О овим малим, често сеоским трговима, као и о њиховом режиму рада и монополима над њима, податке доносе поједине повеље. Познато је да су Манастиру Хиландар припадали тргови Хоча и Книнац, Жичи село Бресница са тргом, Манастиру Светог Ђорђа код Скопља трг и панађур у селу Брод, Манастиру Светог Стефана у Бањској трг у Крушеву и 200 перпера од трга у Брскову, Манастиру Трескавац панађур на Светог Димитрија у Прилепу, Манастиру Светих Арханђела у Призрену право да држи трг уочи Спасовдана и уочи Аранђеловдана, као и 1.000 перпера од призренске царине, Манастиру Дренча трг у Загрлатој и Кули, Раваници трг Суботица и више панађура и Манастиру Великој Лаври трг Паракинов Брод (Зарковић 2017, 163-215).

У историјским изворима из прве половине 15. века, на подручју Деспотовине, помињу се следећа места која су имала значајан трг: Копорић, Добријево, Вучитрн, Равно, Параћински Брод, Градац (Чачак), Дебрц, Ваљево и Заслон (Шабац). Може се такође, претпоставити да је и Смедерево пре изградње моћног утврђења било трговиште. Пошто су се тргови разликовали не само по величини, већ и по свом привредном значају, још у 15. веку су били су подељени на мале и велике. Мали су били слични селима и имали су само локални значај, попут оних у Суботици, Кули, Кисиљеву и Шетоњи у Браничеву, док су велики тргови били познати знатно шире, чак и у међународним оквирима, због свог обимнијег промета и повољног географског положаја, на раскрсницама путева или прелазима река (Морава, Сава, Дунав). Од појединих већих тргова касније су се развили познати српски градови, као што су Чачак, Ваљево и Шабац (Спремић 1994, 714-715).

Главни приходи од трговачких послова остваривали су се на трговима, кроз наплату царине које су чиниле десетину вредности продате робе. Новац стечен путем убирања царине постаје значајан извор владарских прихода, одмах иза износа новца сакупљеног од дажбина зависног становништва. Отуда не чуди посебна пажња српских владара усмерена ка трговини, њеном развоју и регулисању, нарочито ка царинским прописима, као ни то што је у средњовековној Србији царински систем био дефинисан већ до краја XIII века. У основи овај добро постављен систем задржао се све до пада српских земаља под турску власт.

Систем је био тако устројен да се царина наплаћивала не на границама, већ на трговима и то искључиво на продату робу. На тај начин трговцима се отварао могућност да у случају да се одређена роба не прода на изабраном тргу, може пласирати на неком другом месту, уз понављање поступка. Уколико би се догодило да трговац жели да отпутује у другу земљу, царина би се плаћала на сву робу на последњем тргу где је било продајно место. Претпоставља се да су у појединим градовима са значајним трговима, као што су били Ново Брдо, Сребрница, Приштина или Смедерево постојале посебне зграде намењене царињеној робе. Оне су свакако биле смештене у центру насеља, на тргу, у главној трговачкој улици или у близини рудника (Веселиновић 1984, 10-16).

Приход од царине стицао на трговима и у рудницима припадао је владару као регално право, које је могао да уступи црквама и манастирима, уколико су им раније додељени тргови са којих су убирани приходи. Владари су углавном манастирима и црквама додељивали мање тргове који су се налазили на манастирским властелинствима, као и добит од панађура. Владар је такође, имао право да убирање прихода од царина даје у закуп, под одређеним уговореним условима, као што су плаћање унапред или у ратама (Веселиновић 1995, 221-222; Петровић 2019, 203-211).

У српским средњовековним повељама, панађур се наводи као привремени трг на коме се обављају трговачки послови, тако да се увек изнова успоставља и то под окриљем старешине манастира. Значај панађура, с обзиром да је био у надлежности игумана, директно је био повезан са угледом манастира где се одржавао, те је могао бити локалног или пак веома великог значаја. Главна одлика сваког панађура, упркос његовом привременом карактеру је масовност окупљања. Што се трајања тиче, могао је да се одвија и више дана, попут најзначајнијег скопског панађура Св. Ђорђа – Горга код Скопља, који је трајао током новембра месеца, читавих 8 дана. На панађуре су долазили трговци са различитих страна, о чему говоре поједине повеље српских владара, попут Повеље краља Стефана Уроша III Дечанског у којој се наводи да су панађур Богородице Љевишке у Призрену најчешће посећивали Грци и Латини. У време одржавања овог панађура, у Призрену је свако ко је био слободан могао да тргује, без обзира да ли је и колико је некоме био дужан. Осим тога, било је забрањено потраживање дугова, као и гоњење дужника. (Бојанин 2005, 141-145).

У повељама српских средњовековних владара тачно је одређено време одржавања панађура, њихово трајање, ко убира приходе од царине и друге наплате и коме припада монопол над трговином одређеним производима. Панађур је организатору доносио знатне приходе од царине и глоба које су се изрицале током његовог трајања. Када је реч о монополима, они су се

претежно односили на продају хране и пића (Веселиновић 1995, 221-222, Петровић 2019, 203-211). У повељи за манастир Св. Ђорђа – Горга каже се да манастир располаже продајом вина, меса и хлеба: „И постави кралквство ми панагирь, и на семь панагири да се продак цркъвно вино, и хлѣвъ, и месо, а инь никто да не продак безъ игоуменовъ благословения. Кто ли се обрѣте продавъ, да плати .ви. перперь и да моу оузме цркъвъ вино и хлѣвъ и мѣсо. Такожде и въ всѣхъ метохиахъ Светаго Георгия не метеха никто вина оунести.“ (Зборник повеља и писама 2011, 319).

Поред сачуваних манастирских повеља и други историјски извори указују на значај трговине у формирању низа насеља, пре свега тргова. На жалост, постоји огромна празнина у сазнањима која се односе на обим делатности и промет на трговима који су остали ван интереса дубровачких трговаца, будући да су писани трагови током векова уништени. У тој великој празнини налазе се и српски средњовековни трговци јер се о њима тек понешто зна на основу малобројних историјских извора, сачуваних у архивама приморских комуна на Јадрану, углавном у Дубровнику и Котору. Ти подаци се односе искључиво на делатност наших трговаца који су били повезани са Дубровчанима и Которанима, што битно сужава визуру ка сигурно много слојевитијим и ширим привредним односима наших људи у средњем веку.

Уз важну путну комуникацију која је од Приморја водила ка унутрашњости Балкана, налазило се значајно српско трговачко насеље познато као Трговиште (сл. 2). О његовом настанку, на жалост, нису сачувани писани историјски извори али се може претпоставити да је брижљиво одабран положај у близини рудника на Rogozni, Голији и у Глухавици, обезбеђивао добре услове за развој новозаснованог насеља. Добру повезаност Јадрана са унутрашњим делом српских земаља омогућавала су три главна пута: Дубровачки, Босански и Зетски који су пролазили преко новопазарске територије. Најзначајнији каравански центар у Полимљу био је Пријепоље, одакле се роба даље транспортовала у Сјеницу, Трговиште, Ново Брдо и Пећ. Многи каравани су пристајали и покрај Манастира Милешева, Манастира Св. Петра у Бијелом Пољу и Манастира Бања код Прибоја (Динић, 2003, 691). Од раскрснице у Пријепољу, Дубровачки друм је, након укрштања са путем који је пратио долину Лима, настављао ка Пештери и Расу. Негде у околини Сјенице, на Пештерској висоравни, Дубровачки друм се спајао са путем који је долазио од Добруна пратећи ток реке Увац (Војановски 1987, 96, 115, 119, 142). Деоница пута која је прелазила Пештерску висораван пролазила је поред утврђења у Врсеницама, Тузињу, Тројану и Рамошеву, која су била изграђена у циљу заштите старе саобраћајнице, која је повезивала античке рударске центре у Подрињу и Полимљу са Ибарском

Сл. 2: Трговиште, снимак са Градине-Рас, фото Д. Анђелковић

долином и Косовом (Роровић, Бикић 2009, 124). Напуштајући Сјеничко поље, пут је настављао даље све до области и града Раса. Средњовековно утврђење на Градини у Постењу изграђено је на месту римске бенефицијарне станице, која је контролисала комуникације ка суседним рудоносним областима (Премовић Алексић 1991, 40, 42; Калић 1984, 95-105; Роровић, Бикић 2009, 124-125; Мирковић 1971, 265, 269).² Од Постења је полазила саобраћајница која је уз Дежевску реку водила ка богатом рударском ревиру на Голији, да би се даље пружала ка Ариљу и Пожеги, долином реке Моравице. С друге стране, од Новопазарске Бање кретао је пут ка рудницима на Рогозни. До долине Ибра могло се стићи трасом: Вучја Локва – Змињак – Плакаоница – долина Гркајске реке или путем поред Бањске, па до Звечана (Премовић Алексић 1991, 44; М. Мирковић 1971, 265-266).

² О траси пута од Сјеничког поља ка Новом Пазару постоје два мишљења. Према једном, пут је скретао ка Шарском кршу и даље ишао падином Голије. На овој саобраћајници, познатој и под именом Стари Краљев пут, налазе се остаци утврђења на Шарском кршу (5-6. Века) и на Градини у селу Радалици (6. век). Њена се траса донекле изменила током 16. и 17. века, те је померивши се нешто јужније, пролазила преко Дуге Пољане, низ Пастрмац у долину Људске реке. Према најновијим истраживањима главна саобраћајница која је водила од Пештерске висоравни до Новог Пазара пролазила је поред касноантичких утврђења у Тузињу, Тројану и Рамошеву, затим пресекала Коштам поље и изнад Сопоћана силазила у долину Рашке. Више о овој теми: (Премовић-Алексић 1991, 40, 42; Калић 1984, 95-105; Роровић, Бикић 2009, 124-125; Мирковић 1971, 265, 269).

На привредни развој Трговишта, поред повољног географског положаја битно је утицао развој рударства, пре свега у Глухавици и на Рогозни (Ђирковић, Ковачевић Којић, Ђук 2002, 38, 44-45), као и окружење знаменитих манастира, Сопоћана, Ђурђевих Ступова и Св. апостола Петра и Павла, седишта рашке епископије. Упркос томе што је писана средњовековна грађа сасвим спорадична, несумњиво је да је привредна активност наведених црквених средишта била значајна. На то указује један редак и стога драгоцен податак који се односи на привредну делатност људи оближњег Манастира Сопоћани. Реч је о особама из Рисна, људима Манастира Сопоћани (*ecclesie de Sopochian homines de Reseno*) који су се у Котору обавезали 7. марта 1333. године, да ће Трифуну Бући донети у Котор 16 конопаца до Петровдана, по уговореној цени од 32 перпера (Милко Грубетић, Храноје Градишић, Градиња Драгојевић и Градоје Добромировић). Остало је неразјашњено да ли су наведени трговци били из Рисна или су само привремено тамо боравили (Ковијанић 1956, 333).

На средњовековном Трговишту, током археолошких истраживања откривено је 64 стамбених објеката али се претпоставља да их је било више, будући да се на терену уочавају трагови још неких неистражених кућа. У оквиру насеља могу се издвојити две хронолошки различите целине које се огледају како у архитектонским остацима, тако и у археолошком материјалу (Милошевић 1997, 87-102). Старијој фази, XIV веку, припадају куће грађене од дрвених облица, као и новац краља Душана (1331-1345), док познијем периоду, средини XV века, припадају камене куће које су настале у кратком временском опсегу, а које је највероватније зидао исти мајстор. Куће су биле конципиране тако да су се у приземљу налазиле магаци са трговачком робом или радионице, а на спрату стамбене просторије (Минић 1989: 94-95). Поред профаних објеката који су откривени током вишегодишњих истраживања, на Трговишту су пронађене четири сакралне грађевине и више некропола. Услед недостатака микротопонима и података о патронима и ктиторима храмова, који су највероватније били угледни људи, имућни трговци или економски јаке породице, истраживачи су цркве означили бројевима од 1-4. Занимљиво је да су све цркве биле православне, осликане фрескама са ћириличним натписима (Јовановић, Минић, Ерцеговић Павловић 1990, 22), иако су на Трговишту поред српског становништва живели и дубровачки трговци који су често у местима свог боравка подизали своје храмове. Ипак, у овом значајном трговачком центру није пронађена ни католичка црква која се у историјским изворима, 1346. године, помиње као Црква Св. Трифуна (*Sancti Triphonis de Gergoniste*) (Ђирковић 1997, 240-258, 250).

Најзначајнији писани подаци који донекле осветљавају поједине сегменте живота у Трговишту потичу из Дубровачког архива, а односе се на трговачке послове између Дубровчана и домаћег становништва. Дужници из Трговишта помињу се први пут 1382. године (Воје 1976, 226; Храбак 1988, 78)³, да би се у том својству помињали све чешће у XV веку. Најбројнији записи о њима припадају четрдесетим годинама XV века и углавном су посвећени рударским производима. Осим тога, наводи се извоз црвца (Воје 2008, 101-116),⁴ олова и воска, па се међу трговцима помиње и Радич Добријевић (Воје 1976, 251-252; Б. Храбак 1988, 78, 81-86). Од 1429. године замах добија кредитирање робе, тако да у појединим случајевима мештани Трговишта узимају робу на кредит заједно са трговцима из Плане, Глухавице, Јелеча, Пријепоља и Трепче (Воје 1976, 239, 255-256. Ј. Калић 1976, 143-144; Б. Храбак 1988, 80, 85).⁵

Поред дубровачких историјских извора који говоре о значају Трговишта за пласман олова, важност овог места, потврђују и подаци из Которског архива из четрдесетих година XV века. У трговини оловом посебно су се истицали дубровачки трговци из Трговишта, браћа Марко и Никола Радончић, као и већ поменути Радич Добријевић (Ковијанић, Стјепчевић 1954, 600-603). Приликом купопродаје робе о поштовању царинских прописа старали су се закупци царина у Трговишту (Храбак 1988, 85). У разматрању појединих докумената која наводе имена трговаца, често се долази до недоумице да ли је реч о изворном Дубровчанину или само о особи која се може сматрати Дубровчанином (Динић 1955, 11-12; Божић 1952, 289-293; Калић 1961, 89-130, 103, 106, 107; Калић 1976, 142-143; Ковачевић Којић 1995, 149-158; Ђирковић 2008, 21-37. Ковачевић Којић 2010, 98-104. Тако се у једном од њих, говори о спору око црвца у судском колегију Дубровчана у Трговишту, кога чине три члана, међу којима се налази и Лука Прибисалић (Храбак 1988, 81-82, 83), који би могао бити домаћи трговац, предак ктитора једне од православних цркава на Трговишту (Minić 1992-1993, 71-86, 84-86).

Трговина са Дубровником, уз кредитирање трговаца, настављена је и у османском периоду. Турци су заузели Трговиште највероватније 1455. годи-

³ (Воје 1976, 226) Богумил Храбак наводећи исте податке из Дубровачког архива истиче да је први помен дужника из 1384. године, видети (Храбак 1988, 78).

⁴ Различита су мишљења научника о томе шта је црвац. Једни заступају тезу да је црвац (крмез) руда – цинабарит. Други заступају тезу да је црвац органског порекла, а да сама реч потиче од назива за биљну ваш. Биљна ваш се сакупљала и дезхидрирала. Употребљавао се за бојење тканина. Видети (Воје 2008, 101-116). Занимљиво је истаћи да се у вези са трговином црвцем помиње да ће дужник Радич Шаин исплатити свој дуг са 108 либри црвца мером која је важила у Трговишту (*ad pondus Tergoviste*); видети *нав. гело*, 104.

⁵ Трговци из Трговишта су своје дугове подмиривали углавном већом или мањом количином црвца. Само 1410. године српски трговци из Трговишта испоручили су за отплату дуга око 2200 либри црвца; видети (Воје 1976, 251).

не, да би већ 1461. године поставили кадију и субашу (Елезовић 1940: 905). У том периоду, поред извоза црвца интензиван је извоз воска (Б. Храбак 1988, 88-90). Раније успостављену пословну моћ задржала је породица Ноћајевић, Вук Ђаковић Ноћајевић и Радослав Ноћајевић који су у Дубровнику уживали посебне царинске повластице. Њима је дубровачко Веће умољених доделило право да се у дубровачкој царинарници третирају једнако као и Дубровчани (Храбак 1951, 99-104, 103). Ови драгоцене подаци указују на то да је пракса давања царинских повластица истакнутим трговцима у градским насељима, настављена и након пада хришћанских држава под турску власт (Божић 1952, 291).⁶ Управо из турских извора сазнајемо да је Трговиште 1531. године припадало хасу призренског санџакбега коме је приходовало износ од 24.733. акче (Ћар Ђрнда 1985, 24). Према попису Призренског санџака из 1571. године Трговиште је имало шест махала: махала поп Дмитар, махала поп Тодор, махала поп Божидар, махала поп Јован, махала поп Радоња и махала поп Радман, са укупно 24 кућа, 8 неожењених и 3 удовице, а са приходом од 10.000 акчи (Катић 2010: 275-276). Живот у Трговишту је утихнуо након његовог великог страдања 1770. године како се то наводи у једном запису у Сопоћанском поменику (Ковачевић 1977: 30).

II

У амфитеатралној долини која се пружа покрај ушћа Себечевске реке у Рашку, смештен је значајан археолошки локалитет Трговиште, који се у склопу просторно културно-историјске целине Стари Рас са Сопоћанима налази на Листи светске културне и природне баштине (UNESCO). Повољан географски положај поред пута који је из Приморја водио ка унутрашњости Балканског полуострва, уз близину рудника на Рогозни, Голији и у Глухавици, омогућио је добре предуслове за развој новооснованог насеља. Александар Гиљфердинг је средином 19. века, за свог боравка у Старој Србији посетио рушевне остатке Трговишта, забележивши следеће: „На два сата хода од Новог Пазара налази се готово заобљена долина, заклоњена са свих страна и препуна камених зидина. Овдје је, вјероватно, некада постојао велики град. Тај град народ назива Пазариштем или Старим Пазаром и прича како је он припадао Хрељи... Име Пазариште или Стари Пазар каснијег је поријекла и оно је, у турској епохи, замијенило заборављено првобитно име града“ (Гиљфердинг 1972: 133-134).

Археолошки локалитет Трговиште истраживан је више деценија током прошлог века (Археолошки институт САНУ, Филозофски факултет у Београду, Музеј Рас у Новом Пазару), али су резултати ових значајних ис-

⁶ (Божић 1952, 291). Новобрдским трговцима Николи Хамзовићу, Павлу Ђуровом и Марину Луковом дозвољен је извоз тканина уз повластицу да царину плаћају као Дубровчани.

копавања тек делимично објављени, упркос томе што су веома значајни за сагледавање културне историје не само овог краја, већ и читаве српске средњовековне државе. Насеље Трговиште је засновано на подручју где су некада егзистирале праисторијске заједнице, о чему сведоче праисторијски налази са локалитета Табачина (Јовановић 1986, 247-248). Живот је потом настављен током касне антике, о чему речито говоре рановизантијска тро-бродна базилика и рановизантијска црква са криптом (5/6. век, сл. 3), уз коју се налазила некропола (Поповић 1990, 168-171; Премовић Алексић 2014, 224).

На средњовековном Трговишту (сл. 4), у рушевним остацима бројних кућа и покрај њих, откривена су сведочанства материјалне културе која илуструју живот мештана, попут бројних фрагмената кухињске и стоне керамике, металних предмета, оставе сребрног накита, предмета од кости и архитектонске пластике. У насељу се јасно издвајају два културна хоризонта, очитована како у архитектонским остацима, тако и у археолошком материјалу (Милошевић 1997, 87-102). Старијем хоризонту временски опредељеном у 14. век, припадају куће од брвана у којима су, између осталог, пронађене фрагментоване керамичке посуде, међу којима су поједине биле веома луксузне израде, са зграфито орнаментима. У једној од њих је откривен новац краља Душана (1331-1345) који је допринео поузданијем датовању

Сл. 3: Трговиште, Црква са криптом, фото: Д. Анђелковић

Сл. 4: Трговиште, део средњовековног трга, фото: Д. Анђелковић

Сл. 5: Трговиште, камене куће (млађи хоризонт), фото: Д. Анђелковић

наведеног хоризонта. У млађој фази, у периоду када Трговиште иде узлазном путањом и када становништво у економском смислу јача, углавном се подижу спратне камене грађевине (сл. 5). Приземље је било намењено занатству и трговини, док је спрат служио за становање. Испред улаза у кућу налазио се дужи прилазни ходник који је био пресведен сигом и у коме се налазило степениште које је водило на спрат. Већина кућа је грађена у кратком временском интервалу, средином XV века, с готово истоветном каменом пластиком, довратницима, допрозорницима и праговима (Минић 1989: 94–95).

У једној од кућа (одјекат бр. 26) која се налазила у западном делу насеља, откривана је остава луксузног сребрног накита која је била у поседу неког имућног мештанина који је на Трговишту живео у 15. веку (Минић 1984, 23–36). У тренутку опасности желећи да спасе своје драгоцености, власник је накит сместио у омањи керамички лончић који је потом затрпао (сл. 6 и 7). У овој изванредној сребрној колекцији која је дело вештог и искусног златара, налази се више лоптастих дугмади, две наушнице, једна каричица, једна игла, две апликације, привесак и два крстића. Мала игла са ажурираном главом представља редак археолошки налаз не само на овом подручју, већ и шире. Сличне игле које припадају градској ношњи откривене су на Новом Брду, средњовековном граду који Константин Филозоф назива градом заиста сребрним и златним (Филозоф 1989, 98). Ове игле које су служиле за причвршћивање капе или мараме ношене на глави, датују се у XV век, као и лунуласте, шупље наушнице које такође чине део оставе (Минић 1984, 27). Апликације од танког, сребрног лима са позлатом,

Сл. 6: Трговиште,
остава
сребрног накита,
фото: документација
Музеја Рас,
Нови Пазар

Сл. 7: Трговиште, накит
из оставе, фото:
документација
Музеја Рас,
Нови Пазар

првобитно су чиниле део копче или игле, тако да су коришћене као украс на глави или горњем делу одеће, а тек касније су накнадно пробушене како би се користиле као апликације. Функције сребрног шупљег предмета и сребрне каричице нису сасвим јасне, већ се само претпоставља да су на неком сложенијем украсу могли служити као привесци или као завршеци неког гајтана.

У откривеној остави накита посебно место заузимају два украшена крста са натписима (Минић 1984, 30-32). Већи крст, енколпион, на једној страни има урезану представу Голготе (крст на постољу, са стране уобичајена хришћанска формула ИС ХС, НИ КА, са лигатурама), а на другој текст (слова различите величине, различито удубљена и обликована) који се ишчитава на три начина али са истоветном поруком да је Св. Петар заштитник једне или више особа. Други, мањи крст који се користио као привесак, на једној страни носи представу Распећа и натпис ИС ХС, НИ КА, а на другој накнадно урезан натпис, у транскрипцији: Св. Петар и Павле. Између слова је приказана рука на бодежу која у симболичком смислу највероватније означава сталешку припадност власника крста или пак илуструје библијско предање о Јудином издајству. Оба натписа, иако је реч о различитим формулама имају идентично значење, односно говоре о истим заштитницима. Оба крста, такође, припадају распрострањеној групи кулtnих предмета рађених за ширу продају, осим у извесним случајевима када се као наручиоци појављују имућни грађани. На основу аналогија са археолошким налазима са других локалитета, временски се могу одредити у XIV/XV век.

Остава сребрног накита из Трговишта представља јединствену целину у стилском и хронолошком смислу и производ је једне златарске радионице. Пошто је накит коришћен, с правом се закључује да није био у поседу неког трговца или златара, већ имућног становника Трговишта. Израђен је у XV веку, а скривен највероватније крајем XV или у XVI веку. На поду куће у којој су драгоцености пронађене, откривено је шест монета мађарског владара Матије Корвина (1458-1490) које су оштећене у пожару, вероватно крајем XV века. Претпоставља се да је накит похрањен након паљења грађевине, будући да на њему нема трагова горења (Минић 1984, 33). Проналазак новца указује на оквирно датовање рушења и напуштања једног дела велике насеобине на Трговишту која је веома дуго трајала, од друге половине XIV века, па све до XVII века.

На Трговишту су током археолошких истраживања, осим стамбених објеката откривене четири цркве и више некропола. У гробовима су као прилози пронађени примерци новца који показују да је хришћанско становништво задржало пагански обичај полагања монета у гроб. Уз то, откривени новац илуструје функционисање монетарног система у коме пре-

Сл. 8: Трговиште, Црква 1, фото: Д. Анђелковић

вагу односи инострани, мађарски и турски, будући да су откривена само два српска новчића. Реч је о примерку новца града Призрена с краја XIV или почетка XV века и новчићу Ђурђа Бранковића који су пронађени у Цркви 3 (Јовановић, Минић, Ерцеговић Павловић 1990, 41).

Све четири цркве на Трговишту су грађене на исти начин, од локалног ломљеног и притесаног камена, са кречним малтером као везивним средством. Како је то било уобичајено у сакралном градитељству, сига је као лакши материјал употребљавана за полуобличасте сводове, апсидалне конхе и лукове малих ниша. Све цркве су такође, у основи једнобродне грађевине са полукружном олтарском апсидом, осим једне која је без апсиде. Све су, такође, биле живописане али су фреске толико страдале да су само спорадично проналажене (Јовановић, Минић, Ерцеговић Павловић, 1990, 21-22). Њихови ктитори су могли бити имућни трговци, угледне особе и породице доброг економског статуса.

Међу средњовековним здањима на Трговишту, најстарија је Црква 1 чије се трајање поклапа са животом на оближњој Градини Рас (сл. 8). Подигнута је у другој половини XII века над старијом некрополом, на западној страни насеља. Црква је једнобродна грађевина, са споља тространом, а изнутра полукружном олтарском апсидом. Била је засведена полуобличастим сводом и живописана, о чему сведочи фреска Архијерејског входа у апсиди која је била видљива у време истраживања 1965. године. На њој је централно место заузимао животворни крст као сведена варијанта Хетимасије, будући да се тек у каснијој иконографији појављује Христ агнец (Мандић 1967, 50). Управо је ова фреска допринела датовању цркве у другу половину XII века јер је припрата дозидана касније, крајем XIV и почетком XV века. У цркви је у секундарном положају откривена мермерна надгробна плоча са оштећеним натписом у коме се помиње један замонашени власте-

Сл. 9: Трговиште, Црква 4, фото: В. Видосављевић

лин, Ивоје Дуре... који би могао бити ктитор припрате, с обзиром да се натпис датује у XIV век (Јовановић, Минић, Ерцеговић Павловић 1990, 23-24).

Приликом радова на заштити Цркве 1 од ерозије са оближњег брда Самар, 1987. године је сасвим случајно откривена Црква 4 (сл. 9) (Јовановић 1988, 147; Јовановић 1990, 163). Она је веома необична јер је грађена попут кућа и без апсиде, са једним мањим анексом на јужној страни. Приликом истраживања западног зида, са његове спољне стране откривени су бројни фрагменти фреско малтера, највероватније од фреске патрона која се сликала у лунети изнад западног портала. У источном зиду храма налази се једна ниша, док је северно од ње уграђена посуда са отвором у равни зида. На основу аналогија са посудама које су уграђиване у зидове појединих кућа, сматра се да је коришћена као скривница. Црква 4 је такође, једина сакрална грађевина на Трговишту у којој је откривена часна трпеза. Око храма се простирала некропола на којој је у једном гробу пронађена S наушница, такође редак налаз на Трговишту. Ова наушница припада тзв. бјелобрдској културној групи која се временски опредељује у период X-XII века али се претпоставља да је она израђена на Трговишту нешто касније. У једном гробу је откривен прстен са посебном варијантом двоструког крста који потиче из XII века (Јовановић 1990, 163-164).

На основу позиције појединих гробова у односу на темеље Цркве 4, успостављена је релативна хронологија на тај начин што је црква дефинисана као млађа од некрополе, будући да четири гроба залазе под западни део грађевине. Црква се на основу сребрног обола пронађеног у гробу унутар ње, који припада ковању мађарског краља Јована Хуњадија (1446-1453) датује у тридесете године XV века (Јовановић 1990, 166). Са некрополе покрај цркве, поред већ наведених налаза, вредни су помена везени крстови и дугмад од упредених текстилних нити са одежди свештеника који су служили на Трговишту.

Сл. 10: Трговиште, Црква 3, фото: В. Видосављевић

Црква 4 је изузетан објекат сакралне архитектуре због своје специфичне основе са равним источним зидом, због открића часне трпезе, сачуваном прагу и гробном налазу новца који помаже датовању других археолошких налаза.

На северном делу локалитета, на стрмој падини брда Оцево, на простору старије некрополе, а на доминантном месту у насељу откривена је већа црква, названа Црква 3 (сл. 10; Минић 1984а, 233). Првобитно је била једноставна грађевина без припрате, са дубоком апсидом на истоку која је са унутрашње стране полукружна, а са спољашње четвороугаона. Јужни зид храма је нестао због стрмог терена и одрона. Припрата је дозидана касније, у време када је црква обновљена и када је изнова осликана (фрагменти светитеља, сигнатуре, делови натписа). Првобитна грађевина би могла бити подигнута у XIV веку јер и старија некропола потиче из XIV века, на шта упућује сребрни средњовековни новчић пронађен у једном од гробова. Време обнове се одређује на основу натписа на мермерним гробним плочама које се налазе над гробовима породице Прибисалић. На најстаријој плочи је убележена 1572. а на најмлађој 1612. година. Надгробни белег Јерине Прибисалић која је умрла 1612. године је најбоље очуван и на њему је забележено да је била жена Радивоја, кћи спахије Вује, а синовица митрополита Матеје.

На основу откривених надгробних натписа закључује се да је породица Прибисалић припрату подигла за сахрањивање женских чланова свога рода, а да је цркву обновила и украсила новим фрескама крајем XVI века

(Минић 1984а, 235-236). Карактеристика овог доба као и почетка XVII века била је да се као обновељи храмова односно као нови ктитори појављују војводе, кнезови или спахије хришћанске вероисповести. Крајем XVI века у власништву породице Прибисалић налазила се и једна књига на којој је записано да је 1595. припадала Матији Прибисалићу из Трговишта. Задужбина породице Прибисалић на Трговишту, дочекала је XVIII век са опустошеним гробовима, након чега је и потпуно порушена. О некадашњем статусу и богатству Прибисалића говоре и налази делова луксузне одеће са гајтанима од позлаћене срме, као и дугмад од бронзе или позлаћеног сребра, откривени у гробовима (Минић 1985: 221-223).

Међу археолошким налазима који илуструју развијене трговачке односе између Трговишта и Дубровника, налази се стаклено кандило пронађено испод пода Цркве 3, производ дубровачких стакларских радионица из средине XV века (Минић 1989, 67). У наосу исте цркве откривене су гвоздене машице које су се користиле за гашење свећа.

На делу локалитета познатом као микролокација Табачина, приликом проширења пута за каменолом, 1971. откривена је мања једнобродна црква, Црква 2, правоугаоне основе са припратом и са олтарском апсидом која је споља тространа, а изнутра полукружна (Симић 1980, 159-162). На основу фрагментованих керамичких посуда и делова некадашњег живописа датује се у другу половину XIV века. У унутрашњости цркве је пронађено фрагментовано стаклено кандило из XV века, а у припрати у једном гробу део звездице која се као богослужбени предмет стављала изнад диска како тканина не би додиривала хлеб спремљен за евхаристију (Јовановић 1984, 239-240). Звездице су редак археолошки налаз, а на Трговишту су пронађене у још два сакрална објекта, у Цркви 1 и Цркви 4 (Јовановић, Минић, Ерцеговић Павловић, 1990, 40). Звездице су прилагане уз посмртне остатке оних свештеника који су за живота служили у храмовима у којима су и сахрањени.

На Трговишту су се покрај свих цркава налазила гробља, међу којима су два била већа, оно покрај цркве из XII века и оно уз цркву на Табачини. Током археолошких ископавања од 1972-1990. истражено је 800 гробова који указују на степен насељености овог простора (Јовановић, Минић, Ерцеговић Павловић 1990, 21). Ни у једном гробу, нажалост није пронађен прилог који би указивао на занимање покојника, нити је откривена надгробна плоча са натписом која би о томе говорила. Ипак, међу бројним надгробним мермерним плочама, откривена је једна, мада оштећена и дислоцирана, са натписом који би се могао односити на трговца, по имену Брајко. Ово име се помиње неколико пута и то приликом именовања колегација у Трговишту са Брајком Љубојевићем на челу 1418. године, потом у

оптужници која терети неког Добретинића и његовог ортака Брајка и нај-
после 1420 и 1421. када се говори о конзулу у Трговишту Брајку Богојевићу
против кога су Брајко Љубојевић и Брајко Миројевић поднели тужбу. Бра-
јко Богојевић се такође помиње 1422. године у једној тужби коју је он под-
нео поводом пљачке дућана и пребијања синова (Јовановић, Минић, Ерце-
говић Павловић 1990, 27-28). Пошто се надгробна плоча са натписом вре-
менски опредељује у крај XIV и прву половину XV века, претпоставља се
да би надгробни белег са натписом и поменом имена Брајко могао припа-
дати некој од наведених личности.

И на крају овог прилога који је имао за циљ да донекле осветли урбани
живот Трговишта, на основу историјских извора и археолошких података,
може се закључити да је овај трг живео сличним интензитетом као и ду-
бровачке колоније у окружењу, попут оних на Копаонику (Плана, Копорић,
Запланина), а све захваљујући доброј путној мрежи и рудном богатству
(Гаврић 2018, 156-180). Отвореност заједнице ка Приморју, понајпре у сфе-
ри трговине, јасно је потврђена како појединим историјским изворима,
тако и открићима одређених употребних предмета дубровачке провин-
ције. Ипак, право огледало урбаног простора Трговишта су четири цркве
око којих се формирало насеље, са кућама, радњама, некрополама...

Литература:

- Божић 1952: И. Божић, Дубровник и Турска, Београд 1952.
- Бојанин 2005: С. Бојанин, Забаве и светковине у средњовековној Србији, Београд 2005.
- Bojanovski 1987: I. Bojanovski, Prilozi za topografiju rimskih i predrimskih komunikacija i naselja u rimskoj provinciji Dalmaciji V, Gornje Podrinje u sistemu rimskih komunikacija, Godišnjak Centra za balkanološka istraživanja 25/23 (1987), 63-175.
- Воје 1976: I. Воје, Kreditna trgovina u srednjovekovnom Dubrovniku, Sarajevo 1976.
- Воје 2008: И. Воје, Прилог трговини црвцем (chermesium) у средњовековном Дубровнику, Историјски часопис 56 (2008), 101-116.
- Веселиновић 1984: А. Веселиновић, Царински систем у Србији у доба Деспотовине, Историјски гласник 1-2 (1984), 7-38.
- Веселиновић 1995: А. Веселиновић, Држава српских деспота, Београд 1995.
- Гаврић 2018: Г. Гаврић, Сребрна планина од дарданских рудокопа до дубровачких колонија, Старе и нове границе Европе: Идентитетска истраживања, Београд 2018.
- Giljferding 1972: *Putovanje po Hercegovini, Bosni i staroj Srbiji*, Sarajevo 1972.
- Динић 1955: М. Динић, За историју рударства, Београд 1955.
- Динић, 2003: М. Динић, *Дубровачка средњовековна караванска шировина*, Из српске историје средњег века, Београд 2003, 687-710.

- Елезовић 1940: Г. Елезовић, *Турски сџоменици I*, књ. I, св. 1, Београд 1940.
- Зарковић 2017: Б. Зарковић, *Тргови и урбанизација Србије у средњем веку*, Косовска Митровица 2017.
- Зборник повеља и писама 2011: Зборник средњовековних ћириличких повеља и писама Србије, Босне и Дубровника 1186–1321, књ. 1, Београд 2011 (приредили В. Мошин, С. Ђирковић, Д. Синдик).
- Јовановић 1984: В. Јовановић, *Археолошка истраживања некрополе средњовековној Трговишћу на лок. Табачина 1984. године*, Новопазарски зборник 8 (1984), 237–240.
- Јовановић 1986: В. Јовановић, *Археолошка истраживања некрополе средњовековној Трговишћу на локалитету Табачина 1986. године*, Новопазарски зборник 10 (1986), 245–248.
- Јовановић 1988: В. Јовановић, *Извештај о археолошком истраживању Цркве 4 и њене некрополе на Пазаришту у 1988. години*, Новопазарски зборник 12 (1988), 147–150.
- Јовановић 1990: В. Јовановић, *Извештај о археолошком истраживању некрополе Цркве 4 на Пазаришту у 1990. години*, Новопазарски зборник 14 (1990), 163–166.
- Јовановић, Минић, Ерцеговић Павловић 1990: В. Јовановић, Д. Минић, С. Ерцеговић-Павловић, *Некрополе средњовековној Трговишћу*, Новопазарски зборник 14 (1990), 19–44.
- Калић 1961: Ј. Калић, *Додељивање дубровачког грађанства у средњем веку*, Глас САНУ 246 (1961), 89–130.
- Калић 1976: Ј. Калић, *Из историје Пријепоља и Трговишћа у средњем веку*, Сеоски дани Сретена Вукосављевића 4 (1976), 141–151.
- Калић 1984: Ј. Калић, *Сџари Краљев џуџ*, Зборник радова Византолошког института 23 (1984), 95–105.
- Катић 2010: Т. Катић, *Опширни попис Призренској санџака из 1571. године*, Београд 2010.
- Ковачевић 1977: Ј. Ковачевић, *Најновији резултати на истраживању Сџарој Паса*, Зборник Историјског музеја Србије 13–14, Београд 1977, 5–30.
- Ковачевић Којић 1995: Д. Ковачевић Којић, *Домаћи сџановници – дубровачки грађани у насељима средњовековне босанске државе*, Босна и Херцеговина од средњег века до новијег времена, Београд 1995, 149–158.
- Ковачевић Којић 2010: Д. Ковачевић Којић, *Средњовековна Сребреница*, Београд 2010.
- Ковијанић 1956: Р. Ковијанић, *Један помен о манастиру Сопоћанима (1333)*, Историјски записи 12/1–2 (1956), 333.
- Ковијанић, Стјепчевић 1954: Р. Ковијанић, И. Стјепчевић, *Трговиште у кошорским сџоменицима*, Историјски записи 10–2 (1954), 600–603.
- Lefevr 1974: A. Lefevr, *Urbana revolucija*, Beograd 1974.
- Мандић 1967: С. Мандић, *Фрајменити фреске из Сџарој Паса*, Зограф 2 (1967), 50.
- Милошевић 1997: Г. Милошевић, *Сџановање у средњовековној Србији*, Београд 1997.
- Минић 1984: Д. Минић, *Осџава на киџа из средњовековној Трговишћу код Новог Пазара*, Новопазарски зборник 8 (1984), 23–36.

- Минић 1984а: Д. Минић, *Трговиштице – средњовековно насеље*, Новопазарски зборник 8 (1984), 233-236.
- Минић 1989: Д. Минић, *Боца и кандила од стакла из Цркве з у Трговишту*, Новопазарски зборник 13 (1989), 59-68.
- Minić 1992-1993: D. Minić, *Les monuments funéraires du nartex de l'église III du site médiéval de Trgovište*, *Старинар* 43-44 (1992-1993), 71-86.
- Мирковић 1971: М. Мирковић, *Бенефицијарна станица код Новог Пазара*, *Жива антика* 21/1 (1971), 263-278.
- Петровић 2019: В. Петровић, *Српски средњовековни град и манастир: приходи од трговине и рударства и црквена имовина у урбаним насељима (13 – 15. век)*, *Црквене студије* 16-2 (2019), 203-211.
- Pirenne 1956: H. Pirenne, *Povijest Evrope od seobe naroda do XVI stoljeća*, Zagreb 1956.
- Поповић 1990: М. Поповић, *Рас-каснoантичко и средњовековно утврђење*, VI, Новопазарски зборник 14, 167-171.
- Popović, Bikić 2009: M. Popović, V. Bikić, *Vrsenice – kasnoantičko i srpsko ranosrednjovekovno utvrđenje*, Beograd 2009.
- Премовић Алексић 1991: Д. Премовић Алексић, *Траса пута на геоници Пријепоље – Нови Пазар у светлу новијих археолошких истраживања*, Новопазарски зборник 15 (1991), 39-46.
- Премовић Алексић 2014: Д. Премовић Алексић, *Археолошка карта Новог Пазара, Тушина и Сјенице*, Нови Пазар 2014.
- Симић 1980: З. Симић, *Црквина на Трговишту, локалитет Тадачина*, Новопазарски зборник 4 (1980), 159-162.
- Спремић 1994: М. Спремић, *Десетот Ђурађ Бранковић*, Београд 1994.
- Ђирковић 1997: С. Ђирковић, *Неосишварена аутономија: градско друштво у Србији и Босни*, *Работници, војници, духовници*, Београд 1997, 259-276.
- Ђирковић 1997: С. Ђирковић, *Католичке парохије у средњовековној Србији*, *Работници, војници, духовници. Друштва средњовековног Балкана*, Београд 1997, 240-258.
- Ђирковић 2008: С. Ђирковић, *Из старој Дубровника: грађани рођени и грађани стицени*, *Историјски часопис* 56 (2008), 21-37.
- Ђирковић, Ковачевић-Којић, Ђук 2002: С. Ђирковић, Д. Ковачевић Којић, Р. Ђук, *Старо српско рударство*, Београд – Нови Сад 2002.
- Храбак 1951: Б. Храбак, *Домаћи трговци у Новом Пазару у XVI веку*, *Историјски гласник* 3-4 (1951), 99-104.
- Храбак 1988: Б. Храбак, *Рашки пазари у XV и XVI веку*, *Наша прошлост* 3 (1988), 77-119.
- Čar Drnda 1985: H. Čar Drnda, *Naselja nahije Trgovište – prema podacima drftera iz 1527/30. godine*, *Rožajski zbornik* 4, Rožaje 1985, 23-30.

Summary

Vladeta Petrović, Gordana Gavrić

Church as a mirror of urban space.

The sacred and profane heritage of medieval Trgovište

In the Middle Ages, a significant commercial settlement known as Trgovište was situated in the vicinity of Novi Pazar. Today, it is an important archaeological site, which is included in the world heritage list of UNESCO with the spatial-cultural-historical unit of Stari Ras and the monastery of Sopoćani. The settlement was located along important road links leading from the Adriatic coast to the central area of the Balkans, and near the mines on Rogozna and Golija and at Gluhavica. In addition, its economic development was influenced by the proximity of the monasteries of Sopoćani and Đurđevi Stupovi and the Raška episcopal seat at the Church of Saint Apostles Peter and Paul. This is indicated by a rare 14th-century source detailing the economic activities of the people subjected to the nearby Sopoćani Monastery. At the site of medieval Trgovište, the remains of 64 residential buildings, in two horizons, were discovered. One of them originates from the fourteenth century, a period when the log houses were built. The other was built in the middle of the fifteenth century when the stone houses were erected. In addition to the profane objects, four sacral buildings and several necropolises were found. It is interesting that all the churches were Orthodox, even though there were some Dubrovnik merchants living in Targovište. The churches represented the urban core of the settlement as the residential zones were formed around them. The church founders could have been wealthy merchants, prominent individuals and families of good economic status. All churches are essentially single-nave structures with a semicircular altar apse except one that is apse-free. In the necropolises next to them, specimens of money were found as grave-goods showing that the Christian population had retained the pagan custom of laying coins in graves. In addition, the discovered money illustrates the functioning of the monetary system, in which foreign money, of Hungarian and Turkish origin, was predominant.

Key words: Trgovište, town, marketplaces, market, trade, church, Middle Ages, Serbia

*Translated by
Vladeta Petrović*